

Голові спеціалізованої вченої ради
Інституту соціальної та політичної
психології НАПН України доктору
психологічних наук, член-
кореспонденту НАПН України,
старшому науковому співробітнику
відділу психології масової
комунікації та медіаосвіти Інституту
соціальної та політичної психології
НАПН України
НАЙДЬОНОВІЙ Любов Антонівні

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата психологічних наук, старшого наукового співробітника, заступника директора з науково-організаційної роботи та цифровізації Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України,

Верніка Олексія Леонідовича

на дисертаційне дослідження **Казначєєва Максима Вячеславовича** «Особливості впливу медіа на сприйняття молоддю екологічних та техногенних ризиків в умовах війни», подане до захисту в разову спеціалізовану вчену раду Інституту соціальної та політичної психології НАПН України на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 - Психологія.

Актуальність обраної проблематики виконаної роботи та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Тема дисертаційної роботи є вкрай актуальною в сучасних умовах. В ній зафіксовано екзистенційні виклики, що постали перед українським суспільством внаслідок повномасштабної агресії РФ. В умовах воєнного стану вивчення сприйняття екологічних ризиків виходить за межі виключно технічних чи управлінсько-економічних питань. Воно трансформується в значну соціально-психологічну проблему. Сама війна та її наслідки не лише посилюють об'єктивні загрози – від забруднення ґрунтів важкими металами до критичних ризиків на атомних станціях чи потенційних катастроф на Київській ГЕС і проривів дамб водосховищ, - але й змінюють медіадискурс,

через який ці загрози, небезпеки і ризики стають «видимими» для соціуму.

Дисертаційна робота виконувалася у межах проблематики науково-дослідної діяльності відділу психології масової комунікації та медіаосвіти ІСПП НАПН України, та їх наукової теми «Медіапсихологічні стратегії цифрової трансформації суспільства і освіти» (2023–2025 рр.; державний реєстраційний номер 0123U100483).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, результатів і висновків дисертації забезпечена використанням широкого кола теоретичних та емпіричних методів дослідження, зокрема, надійних та валідних психодіагностичних методів. Зокрема, опрацьовано 323 джерел, із яких 303 – іноземні видання. Такий обсяг проаналізованої літератури дозволив автору здійснити якісний синтез різних психологічних підходів, розглядаючи ризик не лише як фізичну реальність, але як соціокультурний конструкт, що базується на ціннісних судженнях.

Автором проведено комплексне дослідження, що включає глибокий теоретичний аналіз, емпіричне вивчення індивідуально-психологічних особливостей в інформаційній поведінці молоді та рівня медіаекспозиції на сприйняття спектру екологічних і техногенних ризиків на макро-, мезо- і мікрорівнях. Обґрунтованість підтверджується логічною структурою роботи, аналізом і потужним рівнем статистичної обробки отриманих даних та чітким зв'язком між теоретичними вихідними положеннями, результатами дослідження та практичними рекомендаціями.

Значущість і достовірність основних наукових положень і висновків дисертації базується на достатній кількості експериментального матеріалу. Зроблені висновки теоретично обґрунтовані та цілком відповідають

отриманим результатам.

Оцінка змісту дисертації та її завершеності у цілому

Зміст дисертації свідчить про її цілісність і завершеність. Робота має чітку логічну структуру: від теоретичного аналізу проблеми до емпіричного дослідження, розробки практичного інструментарію та перевірки його ефективності. Кожен розділ логічно витікає з попереднього і є основою для наступного. Висновки по розділах та загальні висновки повною мірою відображають результати проведеної роботи. Дисертація виконує всі поставлені завдання і відповідає критеріям завершеності наукової кваліфікаційної роботи.

Наукова новизна та достовірність наукових положень, обґрунтованих за результатами

Наукова новизна роботи є багатоаспектною та переконливо доведеною:

1. У дослідженні розроблено три взаємопов'язані концептуальні і одну практичну предикторно-прогностичну моделі. Концептуальні моделі – висвітлення екологічних ризиків у медіа, сприйняття екологічних і техногенних ризиків та когнітивно-мотиваційного впливу медіа на це сприйняття. Показано, що оцінка ризику формується як результат взаємодії характеристик загрози, медійного контексту, психометричної інтерпретації та індивідуальних модераторів, а медіавплив реалізується через увагу, когнітивну обробку інформації й подальшу інформаційну поведінку.
2. Емпірично виокремлено три типи інформаційної поведінки щодо екологічної проблематики: активну, ситуативно залучену та байдужу. Встановлено, що зі зростанням інформаційної залученості підвищується і сприйняття екологічних та техногенних ризиків, тоді як найнижчі оцінки

ризиків характерні для інформаційно байдужої групи. Доведено, що вплив частоти медіаекспозиції на сприйняття екологічних ризиків повністю опосередковується емоційною та когнітивною залученістю.

3. Показано різницю між медіаекспозицією та медіазалученістю: перша визначає частоту контакту з повідомленнями, друга — глибину їх осмислення та інтеграції в уявлення про ризик. Найвагомими предикторами інформаційної залученості виявилися інформаційне перевантаження, екологічні установки, регіональна екологічна ситуація, інформаційна самоефективність, суб'єктивний досвід і довіра до екологічної інформації. На цій основі уточнено роль медіачинника у формуванні ризик-сприйняття та запропоновано практичні рекомендації для екологічної медіакommunікації, особливо в умовах кризи й війни.

Достовірність результатів підтверджується описом вибірки, комплексним підходом до діагностики, порівняльним аналізом груп.

Значення отриманих дослідницьких результатів для науки і практики освітньої діяльності

Результати дослідження мають вагоме значення для розвитку екологічної психології та медіапсихології в сенсі сприяння глибшому розумінню ролі медіа у процесах конструювання суб'єктивної та колективної екологічної реальності й формування суспільних уявлень про екологічні та техногенні ризики.

На практичному рівні вони можуть бути використані для розроблення стратегій екологічної комунікації, спрямованих на посилення медіазалученості молоді до екологічної проблематики. Вони також становлять практичну цінність освітніх інституцій під час підготовки інформаційних кампаній, орієнтованих на підвищення обізнаності населення щодо екологічних і техногенних ризиків, зокрема в умовах воєнних загроз.

Результати дослідження можуть бути використані в професійній підготовці фахівців у сферах комунікації ризику, екологічної психології, журналістики, соціальної роботи та інших галузях, де важливим є врахування суб'єктивних механізмів сприйняття медіаінформації та формування уявлень про довкіллеві ризики.

Повнота висвітлення основних наукових результатів у публікаціях

На підставі наведеного тексту можна зробити висновок, що основні наукові результати дослідження (теоретичні положення, емпіричні дані щодо особливостей пацієнтів, опис та результати апробації програми) сформовані та готові до публікації. За темою дослідження опубліковані 4 статті у фахових виданнях. Результати дослідження апробовані на чотирьох конференціях.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності

В процесі ознайомлення з текстом дисертації, ознак порушення академічної доброчесності (плагіат, фабрикація даних тощо) не виявлено, що підтверджується звітом подібності інформаційного ресурсу StrikePlagiarism.com про оригінальність тексту дисертаційної роботи Казначесва Максима Вячеславовича на тему: «Особливості впливу медіа на сприйняття молоддю екологічних та техногенних ризиків в умовах війни».

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Загалом дисертація оформлена відповідно наказу №40 МОН України від 12.01.2017 року. Мета наукової роботи досягнута. Завдання виконані у повному обсязі. Принципових і суттєвих зауважень до роботи не виникло. Всі розділи було оцінено позитивно.

Аналіз дисертаційного дослідження дозволяє виокремити низку положень, які потребують додаткового пояснення і наукової дискусії.

1. Найбільш дискусійним в роботі, на наш погляд, є питання про співвіднесення і розмежування понять «ризик», «небезпеки» і «загрози». Автор достатньо детально визначає ризик, але «небезпека» і «загроза» здебільшого вводяться як суміжні або складові поняття, без окремої авторської дефініції та без стабільного правила їх уживання. Наприклад, у теоретичному огляді ризик описується як комбінація «ймовірності», «загрози», «невизначеності», «наслідків», «впливу», «небезпеки» та «вразливості», а далі через модель П. Сендмена «небезпека» трактується як об'єктивна технічна складова ризику. Разом з тим, в логіці ризик-менеджменту, ризики є об'єктом керування, на відміну від загроз і небезпек, що, очевидно, пов'язано й з їх різним сприйняттям.

Через таку недостатню узгодженість виникають питання й до емпіричної частини дослідження. Наприклад, в меті застосовуваного опитувальника автор пише про виявлення рівня серйозності потенційних небезпек, а його питання можна віднести до ризиків лише частково: з одного боку маємо побутові відходи як ризики, з іншого – природні стихійні лиха чи зміни клімату – як небезпеки.

2. Авторська інтегративна модель сприйняття екологічних і техногенних ризиків є потужною і всеоб'ємною на теоретичному рівні. Разом з тим, така повнота, як взаємодія O, P, D, M, C, R, робить її досить складною для операціоналізації в поточних умовах швидкоплинності медіа-контенту. На наш погляд, для більш повної реалізації емпіричної частини дослідження доцільним було б на основі цієї моделі запропонувати дещо спрощений варіант.

3. Є певні питання й до складу вибірки, на основі якої отримано емпіричні дані індивідуальних особливостей молоді. По-перше, спостерігається дисбаланс: майже 68% вибірки складають досліджувані жіночої статі, що є природним для гуманітарних спеціальностей й, також, може бути частково

обґрунтовано поточними соціальними реаліями України. Проте, варто враховувати, що жінки традиційно демонструють вищу екологічну стурбованість та тривожність. Тому отримані результати можуть мати суттєвий «верхній зсув» в оцінках ризику. По-друге, перекіс у бік студентів-гуманітаріїв з великих міст ставить під сумнів можливість екстраполяції висновків на всю молодь України, зокрема на сільську молодь або технічних фахівців, чиє сприйняття може бути більш раціоналістичним. Разом з тим, розуміючи всю масштабність і складність авторського дослідження, можемо пропонувати даний напрям взяти в якості перспективного.

4. Третій розділ коректніше було б трактувати як порівняння експертних і неекспертних оцінок, й як ступінь наближеності суджень молоді до експертних оцінок. Таке порівняння може працювати як орієнтир, але не як абсолютний критерій «адекватності» молодіжних оцінок. Збіг з експертами ще не означає автоматично правильного сприйняття, а розбіжність – помилкового.

Запропоновані зауваження не применшують значних науково-теоретичних і практичних надбань дисертаційної роботи, а носять, скоріше, дискусійний характер. Деякі з них можна розглядати в якості перспективних напрямків подальшого розвитку дослідження: розробку спрощеної операціональної моделі, дослідження особливостей на більш різномірних вибірках молоді - насамперед, технічних і природничих спеціальностей, з сільської місцевості тощо.

Загальний висновок

Дисертаційна робота є завершеним, актуальним та науково-значущим дослідженням, що містить вирішення важливої науково-практичної проблеми в галузі соціальної психології. Автор демонструє глибокі знання теми, вміння проводити комплексне теоретичне та емпіричне дослідження та розробляти ефективні практичні інструменти. Наукові положення, висунуті на захист, є

обґрунтованими та достовірними. Отримані результати мають значний науковий і, особливо, практичний потенціал.

Дисертаційне дослідження Казначеєва Максима Вячеславовича на тему «Особливості впливу медіа на сприйняття молоддю екологічних та техногенних ризиків в умовах війни» виконано на високому науковому рівні, за змістом відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» (зі змінами, Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, є цілісним, самостійним дослідженням, що характеризується науковою новизною, теоретичним та практичним значенням, а її автор Казначеєв Максим Вячеславович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 053 - Соціальні та поведінкові науки.

Опонент,
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
заступник директора з науково-організаційної роботи
та цифровізації Інституту психології
імені Г. С. Костюка НАПН України

Олексій ВЕРНІК